

Haapsalu gümnaasistid vabadussõjas

Vabadussõda puudutas 1918-1920 nii või teisiti kõike ja kõiki. Paljud õpetajad, sh verivärske Haapsalu poeglaste gümnaasiumi koolijuhataja Anton Üksti ise, osalesid sõjategevuses või olid olnud vabadussõja ajal sõjaministeeriumi teenistuses. Kui palju võis osaleda Haapsalu gümnaasistide vabadussõjas? Vabadussõjas osalenud ohvitser, sõjaajaloolane Karl Tuvike uuris 1930ndatel Läänemaa koolipoiste osalust sõjategevusest ja nentis, et „siinsete kooliõpilaste Vabadussõjast osavõtu kohta ei leidu Vabadussõja Ajaloo Komitee arhiivis mingisuguseid andmeid“. Siiski saab kinnitada, et ka Haapsalu õppursõdurid osalesid vabadussõjas.

Nimeliselt on seostatav kuue Haapsalu eestikeelses gümnaasiumis õppinud koolinoore osalus vabadussõjas. Väike arv on tingitud lihtsast põhjusest – eestikeelne gümnaasium alustas sisulist tegevust alles murdelahingute ajal, 1919. aasta jaanuaris. Paljud Läänemaa noormehed õppisid teistes Eesti gümnaasiumites.

Läänemaa ühisgümnaasiumi esimese lennu vilistlane **Hando Viilmaa** (1902–1942, nimi lõpetamisel 1922 Johan Vilman) teenis vabadussõja ajal 1. kitsarööpalisel soomusrongi, Pärnu kooliõpilaste kompaniis, minöörrongil ja Viljandi kooliõpilaste pataljonis. Ta tegi kaasa lahingud Abja, Halliste, Mõisaküla, Ruhja, Valga ja Marienburgi piirkonnas, Porhovi suunas ja Irboska all. Teadaolevalt on Viilmaa ainsa vilistlasena pälvinud Vabadusristi, täpsemalt isikliku vapruste eest antava II liigi 3. järgu. Nimelt osales ta luuesalga koosseisus Pihkvamaal Porhovi lähistel asunud kloostri üllatusrännakuga vallutamises enamlaste käest.

Pärast naasmist rindelt asus Viilmaa õppima kodule lähimasse gümnaasiumisse. Haapsalus vabastati ta endise õppursõdurina õppemaksu tasumisest. Ka ülikoolis sai noormees õppida tasuta, ent õpingud Tartu ülikooli põllumajandusteaduskonnas jäid pooleli. 1925-1927 oli Viilmaa Tõrva ühisgümnaasiumi õpetaja. 19. detsembril 1927 kinkisid vilistlased Läänemaa ühisgümnaasiumile Matthias Johann Eiseni (1957–1934, rahvaluuleteadlane, Haapsalu kreiskooli lõpetanu) puust nikerdatud rinnakuju. Selle autor oli kunstnik Herman Halliste (1900–1973, Haapsalu linnakooli lõpetanu). Kingituse üleandmise au kuulus just esimeses lennus lõpetanud õppursõdur Viilmaale. 1928 lõpetas ta Tartu ülikooli juures pedagoogilised kursused ning sama aasta sügisest sai temast Taebla algkooli õpetaja, 1934. aastast samas koolijuht. 1940. aasta sügisel asus ta tööle Seljaküla algkooli juhatajana. 1941. aasta juunis Hando Viilmaa koos naise ja kahe lapsega vangistati, keegi neist repressioone üle ei elanud. Viimased teated H. Viilmaast pärinevad 1942 Sevurallagist.

Vabadussõjaaegse õppursõdurina on teada kooli kolmanda lennu vilistlane **Arnold Pikre** (1902–1986, perekonnanimi lõpetamisel 1924 Brinka, seejärel kuni nime eestistamiseni Prenka). Tema õppis varem Tallinnas ja astus Läänemaa ühisgümnaasiumi alles abituriumis. 1924. aasta kevadel kirjutas ta lõpukirjandi, mille eksamikomisjon hindas „keskmisest tasapinnast märgatavalt alla poole olevaks.“ Samas võeti arvesse, et noormehel oli diagnoositud närvihaigus ja selle põhjuseks peeti osavõttu õppursõdurina vabadussõjast. Õppenõukogu nõustus “silmas pidades tema aasta edasijõudmist” talle väljastama lõputunnistuse. Tänapäevani pole vabadussõjas saadud psüühilisi traumasid tõsiselt uuritud. Antud juhul oli õpetajate vastutulelikkus õigustatud, noormees õppis Tartu ülikoolis õigusteadust ja töötas seejärel advokaadina. Teise maailmasõja ajal õnnestus tal põgeneda välismaale ja tema elu paguluses möödus 1949. aastast USAs.

Ka järgmine vabadussõjas osalenud gümnaasist oli hilisemas elus jurist ning temalgi õnnestus pageda teise maailmasõja ajal USAsse. Tegemist oli esimese lennu vilistlase **Enn Allperega** (1900–1989, enne nime eestistamist Ernst Albert). Enn oli sündinud Oru vallas kooliõpetaja peres. 1919. aastal sai temast gümnaasist vastavatu Haapsalu poeglase gümnaasiumis. Tema osalemist vabadussõjas õppursõdurina mainitakse aastaid hiljem Vaba Eesti Sõna nekroloogis, täpsem osalus vajab täiendavat uurimist. Noormees oli täies ulatuses õppemaksust vabastatud, kuid selle põhjust pole omaaegses õppenõukogu otsuses märgitud. Pärast gümnaasiumi lõpetamist jätkas noormees õpinguid Tartu Ülikoolis ning lõpetas selle õigusteadlasena. Ta töötas kohtunikuna Mustvees ja Tallinnas kuni määramiseni Tallinna ringkonnakohtu liikmeks. 1938 abiellus ta keeleteadlase Erika Sillaga. 1944. aastal põgenesid nad perega kõigepealt Saksamaale ja sealt õnnestus emigreeruda USAsse. Enn Allpere on maetud George Washingtoni nimelisele memoriaalkalmistule Philadelphia lähistel.

Jaan Konks (1902-1988) alustas gümnaasiumiõpinguid Pärnus ja lõpetas need 1923 Haapsalus. Jaan Konks osales koolipoisina 23. veebruaril 1918 isesesvusmanifesti ettelugemisel Pärnus. Hiljem õppis ta Tartu Ülikoolis kõigepealt õigusteadust ja seejärel ajalugu. Ta tegutses mitmes Tartu kooli õpetajana ja seejärel pikka aega Tartu Ülikooli ajaloo professorina.

Teadaolevalt on vabadussõjas osalenud ka 1923. aastal kevadel lõpetanud **Karl Kuhlberg** (1899–1946), kes oli oma hilisemas elus õppinud kaubandusteadust. Temast sai pikaajaline Tartu ülikooli kantselei ametnik, suri paguluses Saksamaal. Karl Kuhlberg ei taotlenud õppursõdurina vabastamist õppemaksust. Kas Ingerimaalt Eestisse põgenenud noormees ei vajanud toetust või jäi osalus vabadussõjas õppemaksust vabastamiseks liialt põgusaks, vajab lisauurimist.

Aleksander Jürisson (1903-1919) õppis vabadussõja puhkedes Tallinna reaalgümnaasiumis ja sealt astus koos paljude klassivendadega vabatahtlikult sõjaväkke. Õppursõdur Jürisson teenis jaanuarist märtsini 3. soomusrongil. Märtsis, kui osa õppursõdureid saadeti koolipinki tagasi, naases rindelt vanemate juurde Haapsallu ka Aleksander Jürisson. Õpinguid jätkas ta vastavatud Haapsalu poeglaste gümnaasiumi V klassis. Koolipoisi põli Haapsalus kestis vähem kui kuu aega, aprillis siirdus Jürisson vastavatud Vabariigi Sõjakooli ja temast sai üks esimesi Eesti Vabariigis ohvitserihariduse saanud noori. Sõjakooli astumisel eeldati, et tulevased kursandid on omandanud vähemalt mittetäieliku keskhariduse (lõpetanud gümnaasiumi VII klassi). Ajaloolase Andres Seene hinnangul sellest nõudest ei peetud kinni. Veelgi enam, vaadates sõjakooli lõpetajate andmeid selgub, et Jürisson on kooli lõpetamisel paberite järgi tegelikkusest kaks aastat vanem. Võib oletada, et soov ohvitseriks saada sundis õppursõdurit enda isikuandmeid muutma.

Augusti lõpus saadeti jalaväekursused edukalt lõpetanud lipnik A. Jürisson 7. jalaväerügemendi koosseisus Irboska lähistel rindele. 17aastane noormees osales mitmes lahingus, ent novembris haigestus tüüfusesse ja suri Tartu sõjaväehaiglas. Ta maeti Haapsalus 7. detsembril 1919 õigeusu kormete kohaselt.

Võimalik, et gümnasistidest õppursõdureid võib olla veelgi, sest nende hulka saab arvata ka siinsamas tagalat julgestanud Läänemaa Kaitseliidu kohalikes üksustes tegutsenud koolipoisid. Noorte riigikaitsjate osalus võis olla lühiajaline ja jääda kirjalikult fikseerimata. See ei vähenda aga kuidagi omaaegsete gümnasistide püüdu aidata kaasa meie riigi püsimisele. Kui ka

osalemiseni riigikaitstes ei jõutud, siis Läänemaa ühisgümnaasiumi õpilased andsid vilistlastena väärrika panuse noore riigi ülesehitamistöösse.

Kalle Lõuna, ajaloo ja ühiskonnaõpetuse õpetaja